

Pregledni naučni članak

Primljen 30.01.2017.

Odobren 22.04.2017.

DRUŠTVO I IDENTITET: GLOBALIZACIJA I FRAGMENTACIJA

Ovaj rad prikazuje i diskutuje teorijsku zebnju koja se javila unazad četvrt veka, sa tematizacijom i problematizacijom društvenog identiteta. Ukazujući da pojmovi zapadaju u „krizu identiteta“ onda kada izrone iz svoje belodanosti, autor iskušava kako je ta sudbina zatekla i sam koncept „identiteta“ i izlaže tumačenja društvenih teoretičara takve njegove situacije. Posle izlaganja danas dominirajuće vizije istorije ideja da vlastiti i društveni „identitet“, u smislu u kojem ga danas razumevamo nije postojao u premodernim društvima, da je moderna njegov zavičaj, te da se sa „postmodernim stanjem“ zbiva ili njegov suton ili ozbiljni preobražaj, da ako i nije odbačen, jeste zamenjen multikodiranim, „fragmentiranim“ ili „pluralnim“ identitetima, sugerise se da ipak nije reč o nekoj posebnoj epohalnoj promeni, već o još jednoj temeljnoj transformaciji društvenih struktura, koje su i u prošlosti proizvodile onu prepoznatljivu nelagodnost i nesigurnost u pogledu prepoznavanja pripadnosti i misije, investiranja uloga i preuzimanja uloga u svetu čiji se oslonci više ne podrazumevaju.

Ključne reči: društveni identitet, moderna, pluralni identitet, globalizacija, fragmentacija.

* Dr Predrag Krstić, naučni saradnik, Univerzitet u Beogradu,
Institut za filozofiju i društvenu teoriju, email: krstic@instifdt.bg.ac.rs

1. Uvod: opsesija i problematizacija

Moglo bi se reći da je devedesetih godina prošlog veka „identitet“ postao središnji pojam koji ne samo da, poput drugih pojmova koji ulaze u modu, privremeno zaokuplja pažnju istraživača u društvenim naukama, nego i otad predstavlja onaj teorijski okvir koji okuplja i druge njihove rasprave. Činilo se da svi – sociolozi, antropolozi, politikolozi, psiholozi, historičari, filozofi, pa i pravnici, geografi, lingvisti i drugi – imaju nešto o njemu da kažu, i to iz svojih različitih perspektiva i svojim različitim „diskursima“. Raspon tema unutar kojih se diskusija kretala je takođe bio nepregledan: od studije Entonija Gidensa (Anthony Giddens) o sakonstituituisanju moderne i vlastitog identiteta¹ do postmodernističkih objava njihovog kraja za račun (pre)naglašavanja „razlike“; od pokušaja feminizma da dekonstruiše rodne društvene konvencije, do zbrke oko tumačenja vaskrsa nacionalizma i etniciteta kao značajnih političkih snaga. Sledstveno, uopšte više nije bilo (toliko) reći o nekakvom *factum brutum* koji bi se zvao „identitet“: govorilo se radije o njegovoj promeni, zameni ili čak krađi, o nastajanju novih identiteta, o renesansi starih, o transformaciji postojećih, čak o čitavoj „politici identiteta“. I nisu govorili, najzad, samo „intelektualci“, nego i novinari i političari, pisci i kibernetičari, stručnjaci za tržište, potrošnju i oglašavanje.²

Već to je morao biti simptom narušenog zdravlja „identiteta“. Kao što se i svi drugi koncepti takvog zavidnog stepena opštosti problematizuju tek kada zapadnu u krizu,³ tako i „[i]dentitet postaje predmet kada je u krizi, kada je nešto što je pretpostavljeno da treba da bude fiksirano, koherentno i stabilno izmešteno iskustvima sumnje i neizvesnosti“.⁴ Zigmund Bauman (Zygmunt Bauman) štaviše veruje da je i sam „izgrađen pojam identiteta“ mogao nastati samo kao problem sa identitetom – o kome uopšte počinjemo da razmišljamo tek kada više nismo u njega sigurni ili smo ga sasvim izgubili: „Mislimo o identitetu kad god nismo sigurni gde pripadamo... 'Identitet' je ime dato željenom begu od te nesigurnosti“, on je „kritička projekcija onoga što je zahtevano i/ili željeno na ono što jeste; ili, još preciznije, jedna zaobilazna potvrda neadekvatnosti ili nekompletnosti potonjeg“.⁵

¹ Giddens Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge.

² Uporediti Jenkins Richard (1996): *Social Identity*, Routledge, London, 7-8.

³ Hall Stuart (1996): „Introduction: Who needs 'identity'?“, 1, in: Hall Stuart, Du Gay Paul (eds.): *Questions Of Cultural Identity*, Sage, London.

⁴ Mercer Kobena (2013): *Welcome to the Jungle: New Positions in Black Cultural Studies*, Routledge, London, 4-5.

⁵ Bauman Zygmunt (1996): „From Pilgrim to Tourist – or a short History of Identity“, 19, in: Hall Stuart, Du Gay Paul (eds.), *Questions of Cultural Identity*, Sage, London.

2. Istorija preloma

2. 1. Prelomni trenutak I: globalizacija

Stoga je i odgovorna savremena refleksija identiteta morala da se autoistorizuje i ustanovi orijentacije i markere. Kada je o društvenoj nauci reč, ona po pravilu detektuje onaj prelom koji donosi doba u kojem se odigravaju procesi „globalizacije“: doba koje upravo obeležava kriza identiteta i, dakako istovremeno, potraga za njim. Dotad je samorazumljivost i prećutno podrazumevanje bilo dovoljno. Dotad su, kako vidi Urih Bek (Ulrich Beck), suštinu zapadne kulture postojano sačinjavali individualizam, raznolikost i skepticizam, dotad je moderno društvo unisono odlikovala „etika individualnog samoispunjenja i ličnog dostignuća“, namesto opadajućeg uticaja poretka nacionalne države, klase, etniciteta i tradicionalne porodice. Iza ovih društvenih promena je, međutim, ostao skriven njihov „fundamentalni cilj“: kreiranje individualnog identiteta, biranje, odlučivanje i postajanje autorom vlastitog života.⁶

U „svetu koji se ubrzano menja“, međutim, život više nije kontinuum, nije „svojstven“, već je, naprotiv, pre postao standardizovan: ne doduše više u ključu tradicionalne predodređene klasne ili religijske smeštenosti, već u duhu „institucionalizovanog individualizma“. Život je sada zavisao od institucionalnih uputstava za njegovo vođenje i organizovanje i u njemu smo osuđeni na aktivnost. „Nepovratno globalno umreženi ljudi nastoje da žive sopstvene živote u svetu koji im sve više i očiglednije izmiče pod nogama. U globalnoj eri, život nije više sedentaran niti vezan za određeno mesto. To je i bukvalno i metaforički putujući, nomadski život, proveden u kolima, avionima i vozovima, telefonirajući ili na internetu, podržan masovnim medijima i transnacionalnim razvlačenjem života preko granice. Veza između mesta i zajednice ili društva prosto je pukla.“⁷

Takva promena nije bez posledica po značaj „starih“ izvora kolektivnog i grupnog identiteta. Etnički identitet, klasna svest ili vera u progres, kao one „karakteristike“ industrijskog društva koje su podupirale zapadne demokratije do šezdesetih godina dvadesetog veka, sada se iscrpljene raspadaju i gube pokretačku snagu. Oni koji žive u postnacionalnom, globalnom društvu, neprekidno su u procesu odbacivanja i stvaranja novih klasifikacija. Hibridni identiteti i kulture koji tako nastaju, upravo su one individualnosti koje potom determinišu socijalnu interakciju: u tom smislu identitet nastaje ne utvrđivanjem, nego

⁶ Bek Urih (2003): „Živeti sopstveni život u svetu koji se ubrzano menja: individualizacija, globalizacija i politika“, 217, u: Haton Vil, Gidens Entoni (ur.), *Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom*, Plato, Beograd; uporediti detaljnije u: BeckUrih, Beck-Gernsheim Elisabeth (2000): *Individualisation*, Sage, London.

⁷ Bek Urih, 221. U istom smislu možda je još upečatljiviji sledeći Bekov pasaż: „Vaš sopstveni život je globalni život. Okvir nacionalne države postaje isuviše veliki i veoma mali. Ono što se dešava u vašem životu ima puno toga zajedničkog sa svetskim kretanjima, izazovima i modom, ili sa zaštitom od njih“ (Bek Urih, 222).

prožimanjem i kombinacijom. Savremeni čovek je iz nacionalnih industrijskih društava prve moderne „transplantiran“ u transnacionalnu zbrku „rizičnog društva“. Nacionalno fiksirane društvene kategorije industrijskog društva kulturom su dovedene u pitanje, a time i transformisane. One postaju „zombi kategorije“, koje žive iako su umrle“. ⁸

Čini se da Bek u ovakvom razvoju događaja ipak radije vidi kardinalni dovršetak, negoodustajanje od polazišta, radije zakonito kretanje, nego pogrešno skretanje. Pozitivno vrednovanje pojedinca je, naime, taj izvorni i autentični „fenomen“ moderne, u isto vreme suprotstavljen iskustvu i konstituisan njime. Kroz čitavu istoriju individualističko ponašanje izjednačavano je sa ponašanjem koje je devijantno, pa i idiotsko. Reevaluacija, rahabilitacija i redefinicija individualnosti, začeta sa ranim romantizmom, učinila je da ono zbog čega je vekovima potcenjivana – to da pojedinac ne može biti izveden ni iz čega opšteg – postaje razlog za njeno visoko vrednovanje. Lični život je sada „radikalno neidentičan“, življenje u zajednici jednakih a različitih. Nevolje nastaju zbog toga što su se ljudi prilagodili takvoj „radikalizovanoj demokratiji“, ali ne i političke institucije i njihovi predstavnici. ⁹

Ni Ričard Senet (Richard Sennett) ne sumnja da je „novi kapitalizam“ doneo radikalne promene i poremetio identitete zasnovane na mestu, osećaju „doma“ i pripadanju nečem posebnom na svetu. Ti „otvoreni identiteti“ onda tek treba da tragaju za samoobjašnjenjem putem konstrukcije „životnih narativa“, a mobilna i neizvesna politička ekonomija kasnog kapitalizma treba da omogući takvu ljudsku laboratoriju u kojoj bi ona nagonila na – prema samorazumevanju, hvale vredno – neprekidno prepravljanje sopstvenih životnih narativa i ponovno učitavanje samoobjašnjenja. ¹⁰ Međutim, moderni svet, prema Senetu, ne funkcioniše ili samo delimično funkcioniše na taj način. Složeni identitet, „proces pregovaranja slike o sebi u svetu“, nije uspeo da se oformi u radnom iskustvu zaposlenih, jer tu „diplomatsku“ aktivnost moderni korporativni kapitalizam sprečava. Globalizacija, koja je u liku neoliberalizma obećavala deregulisan i pokretljiv životni tok, jednu savršenu stvarnost sa istinski ličnim pečatom, ostvarila se ne u društvenoj sferi rada, gde bi trebalo da postoji, nego samo u gradovima, tamo gde već žive „globalizovani ljudi“. ¹¹

⁸ *Ibid*, 224.

⁹ *Ibid*, 225.

¹⁰ Senet Ričard (2003): „Ulica i kancelarija: dva izvora identiteta“, 231-234, u: Haton Vil, Gidens Entoni (ur.), *Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom*, Plato Beograd.

¹¹ *Ibid*, 248-249.

2. 2. Prelomni trenutak II: modernizacija

Dijagnoza savremene situacije „identiteta“ mora dakle, uz uverljive opise kliničke slike, prethodno da položi račun o stanju pre nego što je zapao u krizu, da isprati promene u recepciji identiteta od tradicionalnih do modernih društava i uoči i punktira aktuelne preobražaje ili potpune otklone od onih nekada fiksiranih faktora koji su dirigovali njegovo formiranje. Roj Baumajster (Roy Baumeister) smatra da su se u premodernim društvima identiteti uglavnom temeljili na religijskim strukturama. Čovekov status u zajednici i njegov identitet poticali su iz položaja koji se sticao rođenjem i koji je smatran odrazom Božje volje. Ljudi nisu bili jedinstveni pojedinci s vlastitim identitetom, nego deo „velikog lanca bića“. Sve što postoji imalo je svoje mesto u poretku stvorenja: na vrhu Bog, ispod vladari i manje važna ljudska bića, na dnu životinje, biljke i nežive stvari. Čovekov identitet poticao je iz mesta u toj shemi, a ne iz bilo kakvih individualnih ili ličnih svojstava. Savremeni naglasak na individualnosti nije bio prisutan, a verovatno ni zamisliv u samorazumevanju Evrope srednjeg veka. Tek sa pojavom savremenih društava i naročito sa diferencijacijom zasnovanom na podeli rada, zaključuje Baumajster, „izdvojeni pojedinac došao je u žižu interesovanja“.¹²

Naime, „Pojedinac“, u izvesnom smislu, nije postojao u tradicionalnim kulturama a individualnost nije bila na visokoj ceni“.¹³ Tek krajem srednjeg veka sve više ljudi počinje da misli „u individualnim terminima“, dok se postepeno nije učvrstila predstava o pojedinačnom ljudskom životu kao „individualnoj totalnosti“. Taj početak moderne onda zauzvrat podstiče nastanak jednog novog oblika individualizma, u središtu kojega je stajala nova koncepcija individualnog subjekta i njegovog identiteta, koncepcija koja dominira između šesnaestog i osamnaestog veka. Individualni subjekt se (od) tada, u skladu sa etimologijom, zaista smatra „nedeljivim“. Svaka ličnost ima vlastiti identitet, koji je jedinstven u oba značenja: i unikatan je, neponovljiv, i ne može se razlagati na manje, sastavne delove. Ta posebnost i zasebnost vlastitog identiteta suprotstavlja individuu kosmičkim, pa i društvenim, od njega nezavisnim porecima i tokovima, u koje bi unapred trebalo da se smesti. Kartezijansko-prosvetiteljski pojedinac postaje jedinstvena, celovita racionalna ličnost, kadra da misli svojom glavom. Ona je drugačija i odvojena od drugih, takođe celovitih ljudi, i nije ograničena svojim položajem u društvu ili tradicionalnim uverenjima. „Prosvetiteljski subjekt temeljio se na koncepciji ljudske ličnosti kao potpuno centrirane, jedinstvene individue, obdarene sposobnošću razuma, svesti i delovanja, čije se ‚središte‘ sastojalo od unutrašnje srži koja se prvi put pojavila kad se subjekt rodio i koja se s njim razvijala, ostajući istovremeno bitno ista – kontinuirana ili ‚iden-

¹² Baumeister Roy (1986): *Identity: Cultural Change and the Struggle for Self*, Oxford University Press, Oxford, 29.

¹³ Giddens Anthony, 75.

tična' sa sobom – tokom života pojedinca. To bitno čovekovo središte bio je identitet ličnosti“.¹⁴

I dok je u osamnaestom veku odbacivanje hrišćanskog modela dužnosti odvelo romantičare u strasnu potragu za novim, svetovnim modelima ljudskog ispunjenja, odbacivanje legitimnosti tradicionalnog, stabilnog političkog i društvenog poretka dovelo je do uznemirujućeg prepoznavanja sveprožimajućeg sukoba pojedinca sa društvom. Makar otada, kao svoj središnji problem, „potraga za identitetom obuhvata pitanje o tome kako izgleda adekvatan odnos pojedinca prema društvu kao celini“.¹⁵ I dok Baumajster veruje da je u devetnaestom veku ugled individualnog ljudskog bića dostigao najvišu tačku, a da je potom počeo da opada početkom dvadesetog veka, kada su „nova društvena uređenja i događaji dramatično prikazali relativnu nemoć pojedinca dovevši do devalvacije čovekovog bića“,¹⁶ dotle Stjuart Hol (Stuart Hall) smatra da se, kao rezultat promena u društvu, upravo u devetnaestom veku počela da razvija jedna „sociološka“ koncepcija subjekta i individualnog identiteta koja se razlikuje od prethodno naznačene, u osnovi, linearne putanje. Usložnjavanjem društva industrijalizacijom i urbanizacijom, organizacije i strukture sve više su oblikovale živote pojedinaca: „građanin pojedinac uhvaćen je u mrežu birokratske i upravne mašinerije moderne države“. On više nije tako jedinstven i odvojen od drugih, nego se između njega i društva uspostavlja odnos koji posreduju „grupni procesi i kolektivne norme“. Lični identitet se tek sada vezuje za određenu društvenu klasu, zanimanje, poreklo ili nacionalnost. Tako shvaćen identitet „ušiva“ subjekt u strukturu: „On stabilizuje i subjekte i kulturne svetove, tako da i jedni i drugi postaju recipročno jedinstveniji i predvidljiviji“.¹⁷

Uz kolebanja i redefinisanja, čini se ipak da se pojam „identiteta“ dotad skladno razvijao u svom nesumnjivom zavičaju, moderni. Ali u kasnoj moderni ili postmoderni nastupa presudni rez. Teorija identiteta simboličkih interakcionista i ideja sociološkog subjekta tada prestaju da budu primerene.¹⁸ Savremena društva, naime, sve više počinje da obeležava postojanje „fragmentarnih identiteta“.¹⁹

¹⁴ Hall Stuart (1992): „The Question of Cultural Identity“, 275, in: Hall Stuart, Held David, McGrew Anthony (eds.): *Modernity and its Futures*, Polity Press, Cambridge.

¹⁵ Baumeister Roy, 7.

¹⁶ *Ibid*, 59.

¹⁷ Hall Stuart (1996), 13.

¹⁸ Seidman Steven (1991): „The End of Sociological Theory: The Postmodern Hope“, *Sociological Theory* 9/2, 131-146.

¹⁹ Videti Bauman Zygmunt (1995): *Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality*, Blackwell, Oxford.

2.3. Prelomni trenutak III: fragmentacija

U savremenim razvijenim društvima, primećuje se, ljudi više nemaju jedinstvenu predstavu o sebi, već poseduju nekoliko, katkada protivrečnih identiteta. Jedan razlog za ovakvo stanje se nalazi u karakteru same moderne: nju oduvek karakterišu brze promene, s tim što bi se moglo reći da je došlo do vrtoglave akceleracije promena u njenoj poodmakloj fazi, te je postalo teže zadržati jedinstveni osećaj ko smo. Dok je nekada, naime, na identitet uglavnom uticala pripadnost nekoj široj društvenoj grupi, sada su identiteti raznovrsniji i nestabilniji. Procesi razvoja urbanih sredina, industrijalizacija, neuporedivo veća društvena i geografska pokretljivost i slom ranijih društvenih formacija oslabili su uticaj nasleđenih pravila i konvencija. Oslobođanje od čvrsto povezanih, relativno homogenih zajednica prošlosti, u kojima su se obrasci kulture prenosili na strogo utvrđen način s generacije na generaciju, otvorilo je prostor da ostali izvori značenja, kao što su rod i seksualna orijentacija, imaju veću ulogu u formiranju i osećaju ličnog identiteta od klasne ili nacionalne pripadnosti.²⁰ Stečaj tradicionalnih putokaza suočio nas je sa beskrajnim nizom izbora sebe, ili osudio da prestano iznova stvaramo naše identitete.

U nedostatku jednog „glavnog“ identiteta, koji je u ne tako davnoj prošlosti natkriljivao druge lične identifikacije i orijentisao političke borbe, šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog veka, ljudi počinju da se organizuju oko manje opštih pitanja i nastaju novi društveni pokreti, zabavljeni raznovrsnim spektrom interesovanja i identifikacija.²¹ Identitet ljudi se „fragmentirao“ prema rodu, etničkoj pripadnosti, religiji, starosnoj dobi, nacionalnosti, odnosu prema životnoj sredini i tome slično, a feminizam, borbe za prava crnaca, borbe za nacionalno oslobođenje, antinuklearni, ekološki i drugi pokreti, makar ravnopravno su zauzeli politički i javni prostor. Sa usponom takvih novih društvenih pokreta, sam identitet postaje političko pitanje. Javlja se „politika identiteta“ koja se bavi, samo naizgled paradoksalno, razlikama između skupina ljudi i mogućnostima pojedinaca da izraze te razlike, naglašavajući kako je važno da se čuju drukčiji glasovi, posebno glasovi potlačenih ili skupina koje se osećaju uskraćenim.

Najvažniji element u stvaranju fragmentiranih identiteta ipak ostaje, na prvi pogled suprotan proces, proces globalizacije, i to na nekoliko načina. Lakoća i učestalost s kojom se ljudi kreću svetom, te napredak u komunikacijama i globalno oglašavanje mesta, „događaja“, stilova, „slika stvarnosti“, dovode do učinka „kulturnog supermarketa“. Identitet više ne mora da se gradi na temelju mesta u kojem se živi već, umesto toga, može da se izabere iz široke ponude različitih identiteta. Na drugoj strani, globalni „konzumerizam“ može da vodi i sve većoj homogenizaciji ili posličavanju. Proizvodi se oglašavaju diljem sveta, a najuspešniji među

²⁰ Hall Stuart (1996), 15.

²¹ Videti: Spasić Ivana (2003): „Društveni pokreti“, 273-309, u: Đorđe Vukadinović, Predrag Krstić (ur.): *Kritički pojmovnik civilnog društva I*, Grupa 484, Beograd.

njima mogu se naći posvuda. Globalizacija, prema tome, sadrži protivrečne trendove, no i jedan i drugi mogu da ugroze i ugrožavaju prethodno postojeće identitete. Homogenizacija globalnog potrošača prethodi identitetima koji su ukorenjeni u pripadnosti određenim društvenim grupama. Veća mogućnost izbora identiteta, s druge strane, znači da ljudi koji žive jedni pored drugih ili čak pripadaju istoj društvenoj grupi – mogu sada da imaju potpuno različite identitete.

Bauman verovatno najslikovitije iskazuje tu razliku modernog i „postmodernog stanja“. Premanjem, postoji jedan tipični lik moderne na kojem se gradi i u koji se smešta identitet. Reč je o „hodočasniku“, veberovskom protestantu koji ide jasno zacrtanim, stupnjevitim, opipljivim putem, ka isto tako jasnom cilju. Čitav život je hodočašće, srpljivo kretanje ka tom cilju i odlaganje zadovoljstva koje će doneti njegovo konačno dostizanje.²² Drugačiji je, međutim, svet postmoderne – „svet negostoljubiv za hodočasnike“. U njemu se gubi predstava o putu i cilju, budući da se i vreme i prostor razdrobljuju. Svet potrošnje postaje svet igara, od kojih svaka treba da bude što kraća. Imperativi vremena su izbegavanje vezivanja za mesta i ljude, izbegavanje obaveza i lojalnosti. Smera se i jednoj, da tako kažemo, temporalnoj amputaciji, „isecanju sadašnjice na oba kraja“, ne bi li se zadobila „kontinuirana sadašnjost“.²³

Umesto da se traga za identitetom, napor se sada ulaže da se nijedan identitet ne „zalepi“ previše: „Suština postmoderne životne strategije nije izgradnja identiteta, nego izbegavanje fiksiranja“, s obzirom da se „dobro konstruisan i robustni identitet pretvorio iz prednosti u teret“.²⁴ Karakteristični tipovi te „životne strategije“ postmoderne su: šetac (*flaneur*), skitnica, turista i igrač. Svi su oni postojali i ranije, ali su danas iz zanemarljive manjine prešli u većinu i promenili smisao. „Svim četirima međusobno prepletenim životnim strategijama zajedničko je da odnose čine fragmentarnim i diskontinuiranim. Sve se one protive ‚vezujućim‘ i dugotrajnim posledicama i bore se protiv stvaranja trajnih mreža uzajamnih dužnosti i obaveza“.²⁵

²² Bauman Zygmunt (1996), 22-23.

²³ *Ibid*, 24.

²⁴ *Ibid*.

²⁵ *Ibid*, 33.

3. Zaključak: pluralizam ili ponavljanje – gordosti inflacija preloma

Da li sve to onda znači da stari identiteti više ne važe? Ili oni i dalje ulaze u „igru“? Rekli bismo da je drugo nesumnjivo i, doduše, nejednoznačno slučaj. Mutirani, prekonfigurisani, u različitim koalicijama i konstelacijama ili naporedo s novim prepoznavanjima, oni još uvek ne samo da konstituišu lične identitete, nego i čitavu diskurzivnu „igru“ oko identiteta čine bogatijom.²⁶ Uostalom, ako je društveni konstruktivizam lične identifikacije i preuzimanja uloga lišio stvarnosnog temelja i učinio ih kontingentnim, izmenjivim ili čak ukidivim,²⁷ on ih je u istom potezu i u jednom dovoljno jakom smislu, naglasio kao doduše neophodne, ali pojedinačno ne i dovoljne, još manje poželjne konstituente (razumevanja) one ličnosti koja, umesto da je plošna, centrična i jednodimenzionalna, sada je uvek već složena i višestruka.

U savremenom (post)kapitalističkom društvu, u tom smislu, „identitet“ (još uvek) nije toliko potpuno fragmentiran i izboran, nije sasvim „razlomljen“,²⁸ možda ni do kraja lišen esencijalističke strukturiranosti i pratećih univerzali-

²⁶ To važi bilo da je reč o porodičnim ili etničkim, teritorijalnim, klasnim ili verskim identitetima (Armstrong John (1982): *Nations before Nationalism*, University of North Carolina Press, Chapel Hill; Smit Entoni (1998): *Nacionalni identitet, XX vek*, Beograd, 16-21), polnim ili rodnim identitetima (Mandle D. Joan: „How Political is the Personal?: Identity Politics, Feminism and Social Change“, WMST-L2004, <http://research.umbc.edu/~korenman/wmst/wmsttoc.html> (12.5.2014); Meyers T. Diana (2000): „Intersectional Identity and the Authentic Self?: Opposites Attract“, 151-180, in: Mackenzie Catriona, Stoljar Natalie (eds.): *Relational Autonomy: Feminist Perspectives on Autonomy, Agency, and the Social Self*, Oxford University Press, Oxford), identitetima seksualnih orijentacija (Larson C. Paul (1981): „Sexual Identity and Self-Concept“, *Journal of Homosexuality* 7/1, 15-32; McConaghy N., Armstrong M. S. (1983): „Sexual Orientation and Consistency of Sexual Identity“, *Archives of Sexual Behavior* 12/4, 317-327; Cass C. Vivienne (1984): „Homosexual Identity: A Concept in need of Definition“, *Journal of Homosexuality* 9/2-3, 105-126; Benhabib Seyla (1999): „Sexual Deference and Collective Identities: The New Global Constellation“, *Signs* 24/2, 335-362; Coyle Adrian (1992): „My Own Special Creation? The Construction of Gay Identity“, 188-189, in: Breakwell M. Glynis (ed.): *Social Psychology of Identity and the Self Concept*, Surrey University Press, London), identitetima starosne dobi (Bradley Harriet (1997): *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*, Polity Press, Cambridge, 27 i dalje), a naročito kada se radi o nacionalnim identitetima (Gellner Ernest (1983): *Nations and Nationalism*, Blackwell, Oxford, 1; Anderson Benedict (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, 15, 17-19, 40; Hobsbaum Erik (1996): *Nacije i nacionalizam od 1780: program, mit, stvarnost*, „Filip Fišnjić“, Beograd, 1-13; Smit Entoni (1996/1997): „U odbranu nacije“, *Beogradski krug* 3-4/1-2, 92, 94; Giberno Monsera (1996/1997): „Nacionalni identitet i modernost“, *Beogradski krug* 3-4/1-2: 53; Tejlor Čarls (1996/1997): „Nacionalizam i modernost“, *Beogradski krug* 3-4/1-2, 19-20, 25; Balibar Etjen (2003): *Mi, građani Evrope?: granice, država, narod*, Beogradski krug, Beograd, 74-79).

²⁷ Videti, na primer, Rorty Richard (1995): *Kontingencija, ironija i solidarnost*, Naprijed, Zagreb; Levinson Natasha (1997): „Unsettling Identities: Conceptualizing Contingency“, *Philosophy of Education* 1997, 61-70.

²⁸ Bradley Harriet, 214.

stičkih pretenzija, već su to pre tek tendencije koje ističu i potkrepljuju jednu promenu paradigme koja se pak čini dovršenom: identitet svakako više ne može da se misli monistički, u jednini; on mora i treba da postane, kao što istrajno i iscrpno zagovara Edgar Moren (Edgar Morin), „pluralni identitet“. „Mi živimo u iluziji da je identitet jedan i nedeljiv, dok je on uvek *unitas multiplex*. Svi smo mi višeidentitetna bića u smislu u kome u sebi ujedinjujemo porodični i lokalni identitet, regionalni, nacionalni i transnacionalni (slovenski, germanski, latinski) i eventualno, konfesionalni i doktrinarni identitet“. ²⁹ Shvatiti ovu mnogostrukost identiteta ne kao problem, nego kao neponovljivu složenost, jedinstvenost i nezastupivost, kao raskoš jednog izuzetnog ličnog identiteta prožetog razlikama – mogao bi postati onaj najintimniji, konačni, onaj u poslednjoj liniji odbrane delotovorni protivotrov volji za bespogovornim redukovanjem na jednu ravan i volji za pripadanjem jednom i, prema sebi ne manje nego prema spolja, „ubilačkom identitetu“ uvek sebi identičnih i identifikovanju svega sklonih društvenih konstrukata. ³⁰

Ali da li je kratkoveka, ali intenzivna (nešto kao kraća i teška bolest) pustolovina savremenog mišljenja identiteta ovim zaokružena? Da li je taj opšti pluralistički uvid konačni ishod koji bi odgovarao onim epohalnim promenama za koje se tvrdi da ih je „predmet“ ovog mišljenja u poslednje vreme doživeo? Ili... ili se pomalja i jedna daleko manje herojska, manje pronicljiva i nedalekosežnija vizija. Ili bi, naime, valjalo u perspektivu još jednom staviti i sam nalaz o krizi i preoblikovanju savremenog društvenog identiteta? Ili položiti istorijski račun o opravdanosti istorizovanja „identiteta“ koji povlašćuje modernu i savremenost? I, možda, zaključiti: mnogo buke ni oko čega?

Ričard Dženkins (Richard Jenkins) je, recimo, veoma rezervisan prema instaliranju identiteta u „standard“ našeg vremena. On misli da je popularana zanimacija oko njega u velikoj meri odraz one nesigurnosti koju je proizvelo – zaista u jednom „trivijalnom“ smislu novo, ali ne i jedinstveno – neslaganje naše socijalne mape sa našim socijalnim pejzažom: sada susrećemo druge čiji identitet i priroda nam nisu jasni, postajemo nesigurni i u nas same, a budućnost se više ne čini tako predvidljivom kao što se činila prethodnim generacijama. Međutim, same te promene koje opažamo kao epohalne – konfrontacije jezika, tradicija i načina života, transformacija podele rada, demografska fluktuacija, pretnja katastrofe i propasti – u bilo kom smislu nisu uopšte nove, pa se čak ne ograničavaju ni na modernu. „Kriza identiteta“ se može pratiti unatrag do rano-modernog lova na veštice ili do srednjevekovnih progona jeretika, Jevreja, leproznih i homoseksualaca. Samo je gordost zapadne moderne promovisala refleksivni vlastiti identitet u ekskluzivno moderni socijalni fenomen. ³¹

²⁹ Moren Edgar (1990): *Kako misliti Evropu?*, Svjetlost, Sarajevo, 154; detaljnije Morin Edgar (2001): *L'identité humaine*, Seuil, Paris.

³⁰ Maluf Amin (2003): *Ubilački identiteti*, Paideia, Beograd, 19 i dalje.

³¹ Jenkins Richard, 9.

„Ontološka nesigurnost“³² je, takoreći, oduvek nalazila svoj odgovor u religijama izbavljenja. Ispovesti Aurelija Avgustina (Aurelius Augustinus), napisane pre više od hiljadu petsto godina, svedočanstvo su upravo jedne takve zebnje i mogućnosti preoblikovanja sebe. Hiljadu godina pre njih, ako se u ovom ključu potraži, naići će se na budizam koji se može protumačiti kao jedan radikalni projekt samoreformisanja. Društveni identiteti koji su prominentni na kraju dvadesetog i s početka dvadesetprvog veka su, naravno, do izvesnog stepena istorijski i kulturno specifični, kao što su to i situacioni konteksti i mediji u kojima i kroz koje savremeni diskursi identiteta nalaze izraz.³³ Ali nema ničeg novog u tome da se bude (samo)svestan društvenog identiteta, da se bude nesiguran u tom pogledu ili da se tvrdi važnost identiteta. Sugerisati drugačije znači „rizikovati gordost koja odašilje većinu dosadašnjeg ljudskog iskustva u predvorje savremenosti, kao i ponovno izumevanje etnocentrizma i istorizma pod udobnim znakom postmodernističkog raskida sa oba“.³⁴

³² Giddens Anthony, 53.

³³ Videti Benhabib Seyla (1992): *The Situated Self*, Polity Press, Cambridge.

³⁴ Jenkins Richard, 10; uporediti Dženkins Ričard (2001): *Etnicitet u novom ključu*, XX vek, Beograd, 90-91; Tejlor Čarls (2000): „Humanizam i savremeni identitet“, 267, 312, u: Savić Obrad (ur.), *Prizivanje građanskog društva*, Beogradski krug, Beograd.

Literatura

- Anderson Benedict (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London.
- Armstrong John (1982): *Nations before Nationalism*, University of North Carolina Press. Chapel Hill
- Balibar Etjen (2003): *Mi, građani Evrope?: granice, država, narod*, Beogradski krug, Beograd.
- Bauman Zygmunt (1995): *Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality*, Blackwell, Oxford.
- Bauman Zygmunt (1996): „From Pilgrim to Tourist – or a short History of Identity“, 18-38, in: Hall Stuart, Du Gay Paul (eds.), *Questions of Cultural Identity*, Sage, London.
- Baumeister Roy (1986): *Identity: Cultural Change and the Struggle for Self*, Oxford University Press, Oxford.
- Beck Ulrich, Beck-Gernsheim Elisabeth (2000): *Individualisation*, Sage, London.
- Bek Urlih (2003): „Živeti sopstveni život u svetu koji se ubrzano menja: individualizacija, globalizacija i politika“, 216-229, u: Haton Vil, Gidens Entoni (ur.), *Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom*, Plato, Beograd.
- Benhabib Seyla (1992): *The Situated Self*, Polity Press, Cambridge.
- Benhabib Seyla (1999): „Sexual Deference and Collective Identities: The New Global Constellation“, *Signs* 24/2, 335-362.
- Bradley Harriet (1997): *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*, Polity Press, Cambridge.
- Cass C. Vivienne (1984): „Homosexual Identity: A Concept in need of Definition“, *Journal of Homosexuality* 9/2-3, 105-126.
- Coyle Adrian (1992): „My Own Special Creation? The Construction of Gay Identity“, 187-220, in: Breakwell M. Glynis (ed.): *Social Psychology of Identity and the Self Concept*, Surrey University Press, London.
- Gellner Ernest (1983): *Nations and Nationalism*, Blackwell, Oxford.
- Giberno Monsera (1996/1997): „Nacionalni identitet i modernost“, *Beogradski krug* 3-4/1-2: 50-65.
- Giddens Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge.
- Hall Stuart (1992): „The Question of Cultural Identity“, 274-316, in: Hall Stuart, Held David, McGrew Anthony (eds.): *Modernity and its Futures*, Polity Press, Cambridge.
- Hall Stuart (1996): „Introduction: Who needs ‚identity‘?“, 1-17, in: Hall Stuart, Du Gay Paul (eds.): *Questions Of Cultural Identity*, Sage, London.
- Hobsbaum Erik (1996): *Nacije i nacionalizam od 1780: program, mit, stvarnost*, „Filip Fišnjić“, Beograd.

- Jenkins Richard (1996): *Social Identity*, Routledge, London.
- Dženkins Ričard (2001): *Etnicitet u novom ključu*, XX vek, Beograd.
- Larson C. Paul (1981): „Sexual Identity and Self-Concept“, *Journal of Homosexuality* 7/1, 15-32.
- Levinson Natasha (1997): „Unsettling Identities: Conceptualizing Continuity“, *Philosophy of Education* 1997, 61-70.
- Maluf Amin (2003): *Ubilački identiteti*, Paideia, Beograd.
- Mandle D. Joan: „How Political is the Personal?: Identity Politics, Feminism and Social Change“, *WMST-L* 2004, <http://research.umbc.edu/~korenman/wmst/wmsttoc.html> (12.5.2014).
- McConaghy N., Armstrong M. S. (1983): „Sexual Orientation and Consistency of Sexual Identity“, *Archives of Sexual Behavior* 12/4, 317-327.
- Mercer Kobena (2013): *Welcome to the Jungle: New Positions in Black Cultural Studies*, Routledge, London.
- Meyers T. Diana (2000): „Intersectional Identity and the Authentic Self?: Opposites Attract“, 151-180, in: Mackenzie Catriona, Stoljar Natalie (eds.): *Relational Autonomy: Feminist Perspectives on Autonomy, Agency, and the Social Self*, Oxford University Press, Oxford.
- Moren Edgar (1990): *Kako misliti Evropu?*, Svjetlost, Sarajevo.
- Morin Edgar (2001): *L'identité humaine*, Seuil, Paris.
- Rorty Richard (1995): *Kontingencija, ironija i solidarnost*, Naprijed, Zagreb.
- Seidman Steven (1991): „The End of Sociological Theory: The Postmodern Hope“, *Sociological Theory* 9/2, 131-146.
- Senet Ričard (2003): „Ulica i kancelarija: dva izvora identiteta“, 230-251, u: Haton Vil, Gidens Antoni (ur.), *Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom*, Plato Beograd.
- Smit Entoni (1996/1997): „U odbranu nacije“, *Beogradski krug* 3-4/1-2, 99-97.
- Smit Entoni (1998): *Nacionalni identitet*, XX vek, Beograd.
- Spasić Ivana (2003): „Društveni pokreti“, 273-309, u: Đorđe Vukadinović, Predrag Krstić (ur.): *Kritički pojmovnik civilnog društva I*, Grupa 484, Beograd.
- Tejlor Čarls (1996/1997): „Nacionalizam i modernost“, *Beogradski krug* 3-4/1-2, 11-33.
- Tejlor Čarls (2000): „Humanizam i savremeni identitet“, 261-319, u: Savić Obrad (ur.), Čarls Tejlor, *Prizivanje građanskog društva*, Beogradski krug, Beograd.

PREDRAG KRSTIĆ, PhD

University of Belgrade, Institute for Philosophy and Social Theory

SOCIETY AND IDENTITY: GLOBALIZATION AND FRAGMENTATION

This paper aims to present and discuss theoretical apprehension that occurred nearly a quarter of a century ago, with the thematization and problematization of social identity. Pointing out that the terms fall into “identity crisis” when emerge from their self-evidences, the author testing how the same fate encountered the very concept of “identity” and presents contemporary social theorists’ interpretations of such a situation, at the same time testifying the landmarks of self-understanding of modernity. After exploring dominant current vision of the history of ideas – that self- and social-identity does not existed in Pre-Modern societies in the sense we understand it today, that Modern is its only homeland, and that with the “postmodern condition” occurs either its dusk or its serious transformation, that even if it is not completely rejected, it is replaced with multi-coded, “fragmented” or “plural” identities – the conclusion suggests the possibility that maybe it is not about any particular epochal change and privilege or a curse to live in it, but about yet another fundamental transformation of social structures, transformation which is not unknown in the past and transformation that today, as always, produces distinct unease, uncertainty, risk, volatility, in terms of recognition of belonging and self-mission, life investment and role taking, in the world whose supports are no longer taken for granted.

Keywords: *social identity, Modern, plural identity, globalization, fragmentation.*